

ШАРЛ ДИЛ
РОМАНТИЧНИТЕ
ПОХОЖДЕНИЯ НА
АНДРОНИК КОМНИН

Превод от френски: Д. Б. Митов, Д. Попов, 1930

chitanka.info

В края на XII в. византийският двор, който се отличавал със своята строгост и суровост, съвсем се променил. Император Мануил Комнин, млад, 27 или 28-годишен човек, страшно много обичал разкоша, удоволствията, празниците, защото му служели за развлечения между военните походи и разните военни подвизи, в които той се увличал с всички жар на своята рицарска доблест. Затова в неговия Влахернски дворец с огромни зали, украсени със злато и мозайка, във вилите му на Босфора, където той обичал да прекарва лятото, се устройвали само разкошни приеми, концерти с песни и музика, празненства и турнири. Царят бил заобиколен от цяла плеяда млади, живи, красиви и кокетливи жени, които блестели с изящността си и придавали на двора особена прелест. Напълно вярно е, че бабата на Мануил, почетната Анна Деласена, която някога толкова много се потрудила, за да придаде на императорския дворец приличен вид и за да въведе в него строгостта на манастирските нрави, би била твърде неприятно поразена, ако можеше да види станалите в него промени. Като Ана Комнина, Мануил и всички принцове на императорския двор обичали литературата и се хвалели със своето покровителство над писателите. Но те били далеч от религиозните идеи, които вдъхновявали някога прадедите им и ръководели решенията на Ирина Дука. Под старателното спазване на външните обреди се криело пълно равнодушие. По традиция императорът бил винаги ревностен защитник на православието. В действителност той съвсем не считал за осъдително да бъде в най-приятелски отношения с езичниците, а държавната полза, която той поставял над почитането на църквата, правела доста подозрителни в неговите очи тези твърде могъщи и богати монаси, които толкова много обичала баба му.

Колкото по-безразлично и скептично към въпросите на вярата ставало обществото, толкова по-голямо значение то придавало на всевъзможните суеверия. Астрологията, опитите с магии били твърде разпространени. В случай на нужда мнозина прибегвали до магьосничеството и любовните напитки. Даже лица от най-висшето общество, които се основавали на творбите на Соломон, си въобразявали, че биха могли по желание да повикват дяволите и да се разпореждат с тях, както си искат. Макар и да имало такива, които се съмнявали в силата на магьосничеството, мнозинството все пак вярвало във всевъзможните чудеса.

В това общество без всякакви нравствени устои интригите и любовта заемали първо място. Рядко можело да се срещне семейство като това на Комнините, всеки член на което да бъде така обхванат от честолюбиви стремежи. Мануил Комнин през целия си живот не вярвал на своите братовчеди и през време на царуването му много от неговите близки изпаднали в страшна немилост. Цялото им време минавало в заговори или любовни похождения и в случая императорът давал най-добрия пример. В 1146 г. той се оженил за германската графиня Берта Зюлцбахска, която, като встъпила на византийския престол, се нарекла Ирина. Въпреки всичките си съвършенства и желанието да се приспособи към живота на двора, в който попаднала, младата жена не успяла задълго да задържи около себе си вятърничавия си съпруг. Скоро Мануил, бидейки твърде влюбчив по характер, започнал да забравя съпругата си и да посещава други жени. Отначало се забавлявал само с временни увлечения, но по-късно той сериозно се влюбил в своята много красива племенница Теодора и не закъснял открито да я признае за своя любовница. Той пожелал да ограда тая горда и високомерна жена с всички външни почести и власт. Тя имала своя собствена стража като на царица. Позволил ѝ да носи облекло, подобаващо на облеклото на царицата. За нея и за сина, който родила и чието раждане още повече увеличило влиянието на фаворитката, той нищо не жалел. Влиянието на „тая Помпадур с малкото краче“, както я наричали, изглежда продължило дълго. Във всеки случай тя била склонна да си го запази. Веднъж в ревността си тя заповядала да убият една от съперниците ѝ, която ѝ оспорвала сърцето на Мануил. Запазено е и до наши дни едно твърде любопитно писмо на един от нейните приближени, в което той се старае да успокои угризенията на съвестта ѝ много години след това престъпление, предизвикано от нейната страстна любов.

И все пак тая връзка не попречила на Мануил да мисли за втори брак, когато в 1159 г. умряла жена му. От първия си брак той имал само една дъщеря и затова бил сериозно загрижен да остави на династията си престолонаследник, напълно законен и от мъжки пол. Сега той потърсил бъдещата си императрица между франкските принцеси в Сирия. Отначало той мислел за графиня Мелизанда Триполитанска и след доклада на пратениците, на които било поръчано да огледат младото момиче, станал и годещът. От брата на Мелизанда били

направени големи приготовления за изпращането ѝ в Константинопол, приготовления, достойни за една царица, когато съвсем неочаквано, преди да тръгне на път, младото момиче заболяло от някаква странна болест, която се проявявала в голяма слабост и отпадналост; необикновената ѝ красота започнала бързо да увяхва. Тогава царските пратеници решили да нарушат договора и другаде да търсят съпруга на господаря си. В това време в Антиохия живеела дъщерята на принцеса Констанция, Мария, чудото на Латинския изток. Когато я виждали, латинците казвали: „Никога още не сме виждали такава красота“. Тя беше красива, пише един гръцки летописец, повече от красива и красотата ѝ беше толкова чудна, че всички слушани разкази за Афродита с прекрасната усмивка и златните коси, за Юнона с прелестните бели ръце и големи очи, за Елена с гъвкавата си шия и прекрасни крака и за всички прекрасни жени, които в древно време се поставяли наравно с богините, изглеждаха като чиста измислица. Императорът решил да получи ръката на това съвършенство и в края на 1161 г. той се венчал с нея в храма „Св. София“. Женитбата на императора била съпроводена с разкошни празненства, скъпи угощения в двореца, раздаване на пари на народа по всички кръстопътища на столицата, великолепни подаръци, направени на църквите, надбягвания и турнири. Народните маси, очаровани от красотата на новата си царица, я посрещали с въодушевени ръкопляскания. Както и другите латински принцеси, заемали място на византийския престол, съдбата на Мария трябвало да бъде също така трагична. „Чужденката“, както по-късно я нарекъл народът в Константинопол, трябвало жестоко да изкупи радостните викове, с които я посрещнали първия път в столицата.

От този факт се вижда, каква важна роля са играли жените при двора на Комнините. Мануил не престанал да мисли за тях дори и на смъртното си легло. Той имал силна треска и обкръжаващите го предполагали, че е невъзможно да се спаси вече. Патриархът го убедил да се замисли за положението си и да обезпечи съдбата на малолетния си син, когото оставял след себе си. На това императорът спокойно отговорил, че няма защо да се бърза толкова много, че му остава да живее още 14 години, че астролозите го уверявали в скорошно оздравяване и че той ще може пак да почне любовните си подвизи.

Но сред това бляскаво, скептично и развратено общество най-вече изпъквала личността на братовчеда на император Мануил Комнин, страшния и заедно с това и привлекателен Андроник Комнин.

I

Андроник Комнин представлява тип на византиец от XII в. с всичките му достойнства и недостатъци. С висок ръст (казват, че той бил повече от 6 фута), с херкулесовска сила и необикновено изящен. Той бил толкова хубав, казва един съвременник, че само заради красотата си можел да стане император. Летописецът Никита^[22], който добре го познавал, му направил скица, като го изобразил с дълга виолетова дреха, с островръх сив капюшон, гладещ черната си къдрава брада, жест, свойствен на Андроник в минути на вълнение или гняв. Той бил със здраво телосложение, обичал много физическите упражнения, чрез постоянна умереност уравнивал здравето си и изящността на силните си форми, не познавал никаква болест, бил прекрасен ездач и законодател на модата. На война се отличавал с рицарски подвизи. Да се нахвърли сам върху неприятеля, да отнеме щита и копие то на първия попаднал му войник, да се втурне в тълпата на враговете, за да предизвика на бой предводителя им, с един удар от копие то да го свали от коня и да се върне цял и невредим в редовете на византийците — всичко това било за него забава. Според думите на един съвременен писател той можел да бъде добър пълководец, опитен и изобретателен. В походите бил кумир за войниците си, в града — образец на знатен млад човек.

Но под външността на тоя атлет и воин прозирал необикновен ум. В сравнение с него другите хора изглеждали груби, недодялани. Той получил много строго и всестранно образование, освен това притежавал и вродено красноречие. Речите му били тъй убедителни, че не можело да им се устои насреща. Бил весел, остроумен, ироничен и в своите забележки не жалел никого, а остротите му се сипели изобилно. Бързо забелязвал смешните страни на околните и много духовито се забавлявал с тях. Със своите остроты той се прочул в двореца и там се страхували от него. Но твърде спокоен, той винаги умеел да излезе и от най-затрудненото положение. Бил прекрасен актьор, можел да изпълнява всякакви роли и дори да плаче по желание! Съвременниците

му го наричали хамелеон и разнолик Протей. Когато искал, можел да бъде и прелъстителен, тогава никой не можел да му устои. Братовчед му Мануил 20 пъти прощавал похожденията му. Но при всичките му пороци съвременните летописци били снизходителни към него, а жената, която безбожно мамел, го обожавала.

Но към всичко това трябва да прибавим, че той бил човек странен, неспокоен, който никога не намирал покой, жесток, смел и страстен. Впрочем това не е чудно: неговият баща Исак на няколко пъти участвувал в заговорите срещу цар Йоан, негов роден брат, и по-голямата част от живота си прекарал при двора на султана на Икония; по-старият му брат се оженил за дъщерята на мюсюлманския емир. Като тях и Андроник бил съвършено равнодушен към религията. В противовес на всички византийци от това време религиозните спорове му се стрували досадни. Като не се боял нито от Бога, нито от дявола, макар и доста суеверен, той нямал никакви принципи и пред нищо не се спирал. Нищо не можело да го спре да изпълни някое желание или просто каприз, нито понятието за обикновена човешка нравственост, нито чувството за дълг или признателност. Да устрои заговор, да измени, да произнесе лъжлива клетва — това не било проблем за него. Съзнавайки превъзходството си, горд със своя произход, той таял страшни, прекомерно честолюбиви замисли. Още съвсем млад той мечтаел за трона. През целия му живот го занимавала мисълта да стане император. Отначало искал да лиши от престола Мануил, после приемника му младия Алексей и за постигане на своята цел не се стеснявал пред избора на средствата. Служел си с оръжие, отрова, интриги, със силата, коварството и жестокостта.

И страстите му го погубили. Като необуздан кон, той спокойно и смело се хвърлял във всички приключения, без да обръща внимание на общественото мнение и установените правила на приличие. Попадали ли на пътя му някоя красива жена или чуел да се говори за нея, той веднага се влюбвал и употребявал всички средства, само за да ѝ се хареса. А тъй като бил голям прелъстител, никога не срещал жена, която да му противостои. По необикновеното разнообразие на своите любовни приключения Андроник Комнин напомня Дон Жуан, а по развратността, с която се отличават по-голямата част от приключенията му, той представлява „знатен болярин, развален човек“. Все пак случвало се понякога този човек, който търсел все

нови и нови усещания, подвижен, вятърничав и изменчив, да бъде способен да прояви вяръност и постоянство.

В старостта си той станал ужасен. Когато ставало въпрос да запази спечелената си власт, когато пламвали, макар и успокоени с възрастта, страсти, той се проявявал като жесток човек и развратник; но дори и тогава в разпътството и престъпленията той запазил своето мрачно величие. Твърде много надарен от природата, той би могъл да преобразува изтощената византийска империя — за това не му достигало само малко нравствено чувство. За нещастие той употребил всичките свои високи умствени качества за удовлетворение на честолюбивите си замисли и страсти. Характерът на Андроник Комнин напомня малко на този на Цезар Борджия.

---

[22] Никита Акоминат живял през втората половина на XII и в началото на XIII в. Съчиненията му високо се ценят от учените. — Б.пр. ↑

II

Андроник 30 години вдигал шум около себе си в двореца и в града и гърмял с неприличието на своите постъпки.

Братовчед на Мануил и почти на една възраст с него (двамата се родили около 1120 г.), той бил възпитан заедно с бъдещия престолонаследник. Благодарение на общата им склонност към атлетически упражнения и към любовни приключения между младите хора се завързала тясна дружба. Мануил дълго и искрено обичал Андроник, дори после, когато започнали да си съперничат в своите честолюбиви замисли и когато интригите от страна на андрониковите врагове ги разделили съвсем, императорът винаги хранел в сърцето си известна снизходителност към своя братовчед.

Но Андроник бил човекът, който можел да причини на императора много неприятности. И макар Мануил да оказвал значима чест на братовчед си, като го пращал на война и се отнасял другарски с него, скоро между тях възникнало скрито недоброжелателство. Андроник се сърдел на Мануил за това, че когато последният бил провъзгласен за император и тръгнал за Константинопол да заеме престола, го оставил в ръцете на турците и нищо не направил за освобождението му, радвайки се може би, че му се удава случай да се избави от такъв един неспокоен човек, който му причинява толкова неприятности. Макар оттогава да изглеждало, че Мануил му е много предан и дори му спасил живота, като изложил своя собствен живот при скарване след един гуляй, все пак Андроник се оплаквал, че не му е дадено в държавата положение, каквото заслужава и че императорът предпочита други по-недостойни от него, особено племенника си Йоан, когото Андроник ненавиждал. От друга страна, Мануил се безпокоял от блестящите качества на роднината си, от тайните му честолюбиви замисли и твърде свободните му речи. Към това се прибавила и историята за някаква жена. Враговете на Андроник използвали тая история и окончателно скарали братовчедите.

Това станало в 1151 г. Тогава Андроник бил 30-годишен. Той бил вече женен и жена му го обичала твърде много. Имали и син, Мануил, но това съвсем не му попречило да бъде в най-близки отношения с една от братовчедките си — Евдокия Комнина.

Тя била родна сестра на Теодора, която в това време била явна сестра на императора. Тъй като младата жена била вдовица, тя побързо от сестра си отстъпила пред желанието на хубавия си братовчед и не скривала отношенията си с него. Тия връзки вдигнали много шум в двора, най-вече поради близкото роднинство на любовниците. Семейството на Евдокия, нейният брат и девер били дълбоко оскърбени. Но на всички бележки Андроник отговарял с шеги и без стеснение намеждал за отношенията на Мануил към Теодора. „Трябва — казвал той — поданиците да следват примера на господаря си. Освен това всичко, което излиза от една и съща фабрика (Евдокия и Теодора били сестри), еднакво се харесва.“ Понякога на ония, които го укорявали, той казвал, че ако се помисли по-добре, неговото положение не е тъй сериозно, както това на императора: „Той е в най-добри отношения с дъщерята на родния си брат (Андроник изказал мисълта си много по-грубо), а аз съм в същите отношения с дъщерята на моя братовчед“. Разбира се, тия думи дразнели императора и хвърляли в още по-голяма ярост роднините на Евдокия. Мануил намирал, че Андроник трябва да се отдалечи от двора, за да се сложи край на тая история и в 1152 г. го изпратил в Киликия за борба с арменския принц Торос. Но Андроник, недоволен от това изгнание, много недоброръчно изпълнил задачата си — той дал възможност на неприятеля да се изплъзне, за да бъде после разбит от него и макар че по време на сраженията се отличил с голяма храброст, в края на краищата бил принуден да напусне страната и да избяга в Антиохия. Оттук той бил повикан в Константинопол, където Мануил, това добро момче, само го нахокал на четири очи, след това го назначил за командущ на един голям окръг на границата с Унгария с титла херцог Белградски и Браничевски, но все пак го държал далеч от двора, където неговото присъствие било нежелателно.

През време на похода си в Киликия Андроник вече имал тайни връзки с краля на Йерусалим и султана на Икония. После при новото си положение той завързал също такива интриги с краля на Унгария с цел, както казват, да лиши императора от престола. Но тяхната

преписка била заловена и предадена на императора. И тоя път Мануил му простил, като се задоволил само да го лиши от херцогството му и го изпратил в лагера в Пелагония (Македония), където в това време се намирал дворът, за да може да бъде винаги пред очите му и да се следят постъпките му. В свитата на царя той пак се срещнал с Евдокия, с която възобновил любовната интрига веднага, щом се завърнал от Киликия. Във възторг от този успех, без да обръща внимание на примките, които роднините на Евдокия му устройвали, той, според думите на съвременния летописец, намирал, че любовта на Евдокия му била достатъчна, за да го възнагради за всички опасности, които може да го сполетят. В това време Йоан, братът на Евдокия, и Йоан Кантакузин, нейният девер, се постарали да злепоставят Андроник в очите на императора и дори се опитвали да се избавят от него посредством убийство.

Веднъж, както обикновено, Андроник отишъл в палатката на любовницата си. Узнали за срещата, роднините на Евдокия му устроили засада и поставили недалече от палатката, въоръжени хора, които да го убият, когато излезе оттам. Но Евдокия била досетлива жена. Неизвестно как, тя узнала за заговора и макар в това време, както пише един летописец, да била заета със съвсем друго, забелязала, че заобикалят палатката и предупредила любовника си. Андроник веднага извадил меча си, готов скъпо да продаде живота си, но на Евдокия ѝ хрумнала друга мисъл. Тя му предложила да се предреша като жена. Когато това станало, тя повикала една от жените, която винаги я придружавала, да ѝ донесе огън. Това било казано високо, за да могат намиращите се около палатката да я чуят. Ако Андроник пожелал да излезе веднага вместо повиканата жена, в тоя си вид той можел да избяга, без да обърне внимание върху себе си. Но той не искал да чуе за това. Страхувал се, че може да стане смешен, в случай че биха го познали и предпочитал да умре, отколкото да се обезчести с преобличането си като жена. Без много да мисли, той разсякъл с меча си платното на палатката, с един голям скок прескочил въжетата, коловете и малката стена, до която била опъната палатката, за голямо учудване на воините, които го дебнели и които останали смръзнати от това неочаквано появяване.

Друг летописец прибавя, че недоволен от подвига, за който вече стана дума, Андроник на два пъти се опитал да убие императора и че

Мануил бил спасен благодарение бдителността на племенника си протосеваст Йоан. Но тъй като между него, брата на Евдокия, и Андроник съществувала страшна ненавист, изниква въпросът, не клеветял ли протосевастът своя враг, само за да го погуби. Истината е, че Андроник, доведен до крайност от интригите, с които го преследвали, бил готов да отговори на тия интриги с една от ония ужасни постъпки, на които той бил способен. Веднъж, като го забелязал, че глади коня си, императорът го попитал защо толкова много се грижи за него: „За да мога да избягам оттук, когато успея да сваля главата на най-злия си враг“ — отговорил той. Такъв един човек, разбира се, бил много опасен. При това неговите сплетни с унгарците и позорното му поведение с Евдокия били достатъчно основание, за да се постъпи много строго с него. Мануил се убедил най-после, че ще бъде по-благоразумно да скрие някъде Андроник. Така той бил арестуван и изпратен в Константинопол. С вериги на краката, той бил оставен под строг надзор в една от кулите на двореца.

III

Там Андроник се мъчил девет години, от 1155 до 1164 г., през което време вечно безпокоил своите тъмничари и императора. Още от първия ден на затвора си той мислел само как да избяга. Андроник бил толкова умен, колкото и смел, и ето какво измислил: Забелязал една стара изоставена водосточна тръба, която минавала под неговата кула. Като изкопал един отвор на пръстения под в килията си, той се скрил в тръбата на канала, след като грижливо затворил направения на пода отвор. Към обяд стражата не намерила затворника. Това силно разтревожило хората в крепостта. Разбира се, всички знаели, че Андроник е по-изобретателен от Одисей и от него всичко може да се очаква. Но след грижлива проверка се оказало, че всичко в килията на затворника си оставало непокътнато — и врати, и покрив, и здраво затворените с железни решетки прозорци. Не можело и да се предполага, че той се е изплъзнал. Уплашените тъмничари, страхувайки се от тежкото наказание, което ги заплашвало, решили да съобщят за случилото се на императрицата, тъй като императорът в това време не бил в Константинопол, а воювал в Киликия.

Тая новина страшно много развълнувала целия двор. Веднага било заповядано да се затворят всички градски врати, да се обискират всички кораби, спуснали котва в пристанището, както и цялата столица. По всички посоки били разпратени съобщения със заповед да бъде заловен беглецът. Арестували жена му като вероятна съучастница в това бягство и я поставили в същата тъмница, където бил и мъжът ѝ. „Те не подозирали, казва летописецът, че той все още бил в ръцете им.“

Андроник си останал скрит в подземие. Когато настъпила нощта, той излязъл от скривалището, върнал се в килията си и се явил пред своята изплашена жена, която отначало го сметнала за видение, но той ѝ доказал, че не е призрак. Тъй като дори в най-трудните минути на живота си никога не изгубвал присъствие на духа, Андроник се възползвал от тоя случай, за да се помири с жена си.

Девет месеца след това помирение се родил синът им Йоан. Така той прекарал цяла седмица, денем се криел в подземиято, а нощем се връщал при жена си. И онова, което предвиждал, не закъсняло да се изпълни. Надзорът, под който жена му била поставена отначало, бързо отслабнал, така че Андроник успял да излезе от тъмницата почти пред очите на тъмничарите, да избяга от крепостта и да достигне Мала Азия. Той дошъл дори до река Сангария и можел да се счита вече за спасен, когато изведнъж един силен студ — това се случило през декември 1158 г. — го заставил да потърси подслон при селяните. Те го познали и въпреки съпротивата му го докарали обратно в Константинопол, където бил поставен в същата тъмница, окован от предпазливост в окови двойно по-тежки от предишните.

Този път той прекарал около 6 години в императорската тъмница, но през 1164 г. отново избягал. Малко по малко условията, при които го държали в тъмницата, се смекчили — позволили му например да си доставя вина на трапезата, под предлог, че е болен, получил позволение да има един малък прислужник, който можел свободно да ходи из крепостта, да влиза и излиза, когато пожелае. И Андроник се възползувал от това. Той заповядал на пажа си, когато тъмничарите спят, да открадне ключа от кулата, в която седял, и младият човек успял да си направи восъчен отпечатък от тоя ключ. Тоя отпечатък бил изпратен на жената и сина на Андроник, които поръчали един подправен ключ за тъмницата. В същото време с помощта на глинени съдове, в които му носели вино, успели да доставят на затворника една голяма връзка въжета. Една нощ в полумрака, когато стражата вечеряла, верният паж с подправения ключ отворил тъмницата на господаря си.

Кулата се намирала във вътрешния двор на двореца, чиито тераси се издигали доста високо над Мраморно море. Тъй като в този двор почти не ходели, той бил обрасъл с висока трева. Отначало Андроник се скрил в буренаците като заек в очакване на удобния миг, когато ще може да употреби взетото със себе си въже. От предпазливост, когато излизал от тъмницата, той затворил след себе си вратата. Затова, когато вечерта дежурният офицер направил обиколката си, не намерил нищо особено и като поставил часовете по местата, на които обикновено стояли, той спокойно отишъл да спи. Когато настъпила нощта, Андроник привързал въжето за един от зъберите на

външната стена и безшумно се спуснал на брега. Там го очаквал кораб и той се чувствувал във всякаква опасност, когато изведнъж се явило неприятно препятствие: От времето, когато преди два века Йоан Цимисхи убил император Никифор Фока, по цялото брегово лице на двореца се поставяли караулни постове, които били длъжни да следят през нощта да не се приближават лодки до стената на императорското жилище. Беглецът не взел предвид това и караулните войници го забелязали и го арестували. Той бил готов да се самоубие само да не се връща отново в затвора, когато изведнъж му дошла гениална мисъл. „Аз съм избягал роб, казал той, бягам от тъмницата. Моля ви, не ме оставяйте да попадна отново в ръцете на господаря си, защото скъпо ще трябва да заплатя за бягството си.“ На краката си тоя човек имал окови, говорел по варварски начин гръцки език, затова му повярвали, толкова повече, че стопанинът на лодката, който бил посветен в тая хитра измислица, викал да му предадат беглеца като негова собственост. На войниците много се харесала тая забавна история и те предали лъжливия роб на лъжливия му господар.

Този път Андроник бил спасен. Хванали здраво веслата и скоро стигнали до неговия дом към Вланга, разположен недалеч от брега. Там го очаквали роднините му. Веднага свалили от него оковите, след това той се качил в лодката си, минал покрай стените и обиколил седмокулата крепост. Достигнал до брега, той намерил готови коне и с все сила се спуснал към Анхиало, разположен на брега на Черно море. За щастие губернаторът на тоя град бил човек, на когото някога той бил направил услуги и който не искал да се покаже неблагодарен към изгнаника. Той снабдил Андроник с пари и водач, за да може, както той пожелал, да стигне до руския княз Ярослав, който князувал в Галич на Днестър. И ето, Андроник бил вече близо до границата. Но когато мислел, че се е избавил от преследвачите си, влангските овчари го познали и го предали на хората на императора.

Друг на мястото на Андроник би се отчаял, той обаче намерил нова възможност да избяга, макар тоя път без другари и помагачи. Той се престорил на болен, страдащ от страшни болки в стомаха. Непрекъснато искал от пазачите си разрешение да слезе от коня и да се отстрани за малко от пътя.

С настъпването на нощта тези спирания зачестили и веднъж, докато войниците търпеливо го чакали на пътя, той, възползувайки се

от прикритието на тревата, в която се бил приютил, забол в земята тоягата си, метнал на нея горната си дреха, поставил отгоре шапката си, така че да изглежда като клекнал човек, а сам лазешком се заотдалечавал колкото може по-бързо. Когато пазачите решили, че той се бави дълго, се приближили да видят какво се е случило с него, но забелязали само, че той е взел преднина, и бил вече твърде далече. Беглецът успял да стигне до Галич и така очаровал княз Ярослав, че той го направил свой другар и постоянен съветник. Ярослав не можел без него, така че Андроник живеел и се хранел на една и съща трапеза с него.

Но за императора, особено когато започнала войната с Унгария, било доста опасно да остави у русите такъв страшен противник, който вече интригантствувал и събирал отряд конница, за да завладее Византия. Затова Мануил намерил за нужно да прости на братовчед си. Впрочем Евдокия се била омъжила повторно. В продължение на девет години тя успяла да забрави предишния си любовник и в това отношение нямало причини за опасения. Императорът заповядал да съобщят на изгнаника и да го уверят, че ако се върне, никаква опасност не заплашва свободата му. Андроник приел тази милост, върнал се и даже храбро се бил при обсадата на Зевгмин. Но неговата покорност никога не можела да продължава дълго и упоритата му душа била винаги склонна към опозиция. Когато Мануил Комнин, който нямал син, решил да признае за престолонаследник бъдещия си зет, годеникът на дъщеря му Мария, Андроник рязко отказал да положи клетва за вярност, каквато императорът искал от болярите си. Той намирал, че всичко това е излишно, тъй като императорът бил толкова млад, че възможно било да има син и че срамно би било за ромеите да ги управлява един чужденец (годеникът на Мария бил по произход унгарец). Снизходителният обикновено Мануил търпеливо слушал отначало братовчед си, но когато неговите думи започнали да намират съчувствие у някои боляри, той отново решил да отстрани Андроник от двора и в 1165 г. го изпратил в Киликия, като му дал важния пост командоващ армия.

IV

Както в 1152 год., когато бил натоварен да усмири Торос Арменеця, така и сега той небрежно изпълнил дадената му задача и бил напълно разбит, — независимо че по време на сражението не жалил себе си.

Причината за това се криела в обстоятелството, че той бил зает съвсем с друго. В това време на Кипър, в Киликия се говорело само за необикновената красота на принцеса Филипа Антиохийска. Всички така хвалели прелестите ѝ, че Комнин се влюбил в нея, преди още да я види и си поставил за цел да покори сърцето ѝ. Трябва да добавим, че Филипа била сестра на императрица Мария и в това увлечение на Андроник имало и малко желание да отмъсти на Мануил и ненавистната му жена, като съблазни младото момиче.

Той пристигнал в Антиохия и започнал да парадира като млад човек пред прозорците на принцесата, облечен в разкошно облекло, придружаван от светлоруси пажове, които носели пред него сребърни лъкове. Сам красив и здрав, както винаги, въпреки своите 46 години, той бил облечен необикновено изящно — тесни панталони прилепвали на краката му, къс мундир пристягал кръста му, с една дума, всичко, което един артист само може да измисли в облеклото си, за да увеличи красотата си. Той бил така доволен от себе си, така се радвал на успеха си, в който не се съмнявал, че лицето му просто сияело и като че ли бръчките по него били изчезнали. Филипа тогава била на 20 или 21 години. Не било трудно за един такъв блестящ мъж да я съблазни и тя се отдала на Андроник, който ѝ обещал, че ще се ожени за нея.

Когато новината, за това достигнала Константинопол, Мануил изпаднал в ярост и веднага изпратил в Киликия нов губернатор, на когото било поръчано да замести Андроник в длъжността му, а ако е възможно — и в сърцето на Филипа. Но младата жена не искала и да чуе за него. Когато царският чиновник се явил в Антиохия, тя не пожелала и да погледне новия си поклонник, а когато най-последно благоволила да обърне внимание на него, то било, за да му се надсмее

на малкия му ръст. Тя подигравателно го попитала, дали императорът я смята за толкова глупава да допуска, че тя ще остави Андроник, героя, човека със знатно произхождение, славата на когото гърмяла по цял свят, за да се омъжи за някакъв си обиден от съдбата човек с неясен произход и с нищо незабележителен. По този начин след нейния отказ на него не оставало друго, освен да се отдалечи, което и сторил. А Филипа все повече и повече се увличала и не искала никого друг да вижда, освен Андроник. Тази любовна история обаче му омръзнала първо на него. Дали се уплашил от отмъщението на Мануил, или самата Филипа му омръзнала, няма значение, той я зарязал по много подъл начин и заминал за Йерусалим, като отмъкнал със себе си и всички събрани в Киликия и Кипър пари от данъци на императора. Изоставена по такъв начин, Филипа трябвало печално да свърши живота си.

Десет години по-късно тя се омъжила за Готфруа Торонски, конетабъл йерусалимски, много по-стар от нея, а освен това и болен. Тя скоро умряла едва 30-годишна като залиняла и не можела да забрави печалната история с Андроник Комнин.

А в това време той продължавал със същия успех любовните си приключения. Бил добре посрещнат от латинците в Йерусалим, които много се зарадвали на помощта, която им предлага такъв един храбър рицар в отсъствието на краля им Амори. И все пак той не закъснял да прояви своята благодарност за оказаното му гостоприемство като змия, която иска да клъвне благодетеля си. В кралството живеела една от византийските принцеси, Теодора, братовчедка и племенница на Мануил. Омъжена 13-годишна за йерусалимския крал Балдуин III, тя овдовяла в 1162 г. и живеела в град Акр, който съставлявал вдовишкото ѝ наследство. Тогава тя била 22-годишна и доста хубавичка и Андроник веднага се влюбил в нея, макар че тя, както Евдокия и Филипа, му била роднина, и то от такава степен, при която бракът не се разрешава. Но той като че ли намирал някакво удоволствие в това, да пренебрегва в любовните си приключения гражданските и църковните закони.

Теодора приела родственика си в Акр и се отнесла с него много любезно. После му върнала посещенията в Бейрут, който бил подарен от крал Амори на Андроник за оказани от него услуги и скоро завързала с последния най-добри отношения. Император Мануил

продължавал страшно много да му се сърди заради историята с Филипа и пращал нареждания до своите чиновници васали да ослепят Андроник, където го намерят, за да го накажат за постоянните му бунтове срещу императора и за безнравственото поведение към семейството му. За щастие един екземпляр от това нареждане попаднал в ръцете на кралица Теодора. Тя предупредила Андроник за опасността и двамата влюбени решили по-скоро да избягат, отколкото да се разделят. Това отвличане на кралицата било и признателността на Комнин към франките за добрия прием, който той намерил у тях. То е и потвърждение на думите на Вилхелм Тирски, който говори, доколко справедлив ще си остане завинаги стихът на Вергилий: „Боя се от данайците, дори когато ми носят подаръци“. (Timeo Danaos et dona ferrentes.) Отвлечането станало по всички правила — отначало Андроник обявил, че си тръгва, после Теодора поискала да го изпрати на известно разстояние от Бейрут, да му изкаже почитта си и да се прости с него. Но и тя не се върнала вече. С помощта на султан Нуредин бегълците стигнали Дамаск, после Горан, където останали за известно време, защото младата жена трябвало да се освободи от бременност. Оттук те се отправили за Багдад, където били добре приети от мюсюлманския владетел. Странното е, че въпреки неизвестността, свързана със скитническия му живот и нещастията, които се сипели върху него, Андроник, обикновено така непостоянен, не помислил да захвърли Теодора. Неговите връзки с йерусалимската кралица били неговата истинска любов. В продължение на много години тези две любящи се и верни едно на друго същества влачели по целия мюсюлмански Изток своето пълно с приключения съществуване заедно с малкия Йоан, законен син на Андроник, който тогава бил на около десет години и двете деца Алексей и Ирина, които му родила любовницата. Навсякъде ги приемали добре, но не ги оставяли задълго на едно и също място от страх пред гнева на императора. Изгонили ги от Мардин, но ги приели в Ерзерум; останали в Иверия за малко. След цяла поредица препятствия те се намерили при турския емир на Халдейската провинция на брега на Черно море. Салтуч, така се наричал този владетел, подарил на Андроник силната крепост в Колоней, близо до византийската граница. Комнин се заселил в нея заедно със семейството и тук си устроил рицарски живот, като се занимавал с грабежи. Със своите нахлувания в

императорската държава той я опустошавал, вземал жителите ѝ в плен и ги продавал на турците. Отлъчили го от църквата за съжителство с братовчедка му и за стоенето му сред неверниците. Но той не обръщал голямо внимание на това.

Такова едно отношение и постъпките на Андроник довеждали Мануил до ярост. Той употребявал различни средства, за да го пипне, но Андроник винаги му се изплъзвал из ръцете. В това отношение пощастлив излязъл трапезундският херцог Никифор Палеолог. Той сполучил да залови Теодора и двете ѝ деца. Това сломило непокорния характер на Андроник. Той обожавал любовницата си и не можел да живее без нея. Освен това твърде много му било жал за децата. И решил да иска прошка. Мануил бил много доволен, че може да вземе пак на своя страна такъв опасен противник и със свойствената му снизходителност побързал да обещае на братовчед си пълна безопасност. При това поръчителство Андроник отново се появил в Константинопол.

Но тъй като бил голям актьор, той поискал завръщането и засвидетелствуване покорността му да станат с известна тържественост. Под дрехата му от шията до краката се спускала дълга желязна верига и обвивала тялото му. Когато се явил пред императора във Влахернския дворец, в присъствието на всички придворни той се проснал на земята, облян с горчиви сълзи, молейки прошка. Тая трогателна сцена силно подействувала на Мануил, той сам заплакал и помолил братовчед си да стане. Но Андроник си останал в същото положение. Най-после, като изтеглил желязната верига, заявил, че като наказание за всичките си престъпления, той желае да го довелат като пленник до подножието на императорския трон. Трябвало да отстъпят на желанието му, след което великолепно го нагостили, „както подобава на такъв знатен човек след продължително отсъствие“. Но все пак опасно било да бъде оставен този блуден син в столицата. Освен това Андроник и Мануил чувствували, че ако останат да живеят заедно, прежните им вражди непременно ще се подновят. За място на благородно изгнание на Комнин определили град Енеон, на брега на Черно море. Това изгнание било устроено доста прилично и той живеел тук „далеч от Юпитер и от гръмотевиците му“, като се ползувал от щедростта на Мануил и си отдъхвал след многобройните приключения. Много вероятно е и Теодора да е била изпратена при

него в тая му резиденция, тъй като се знае само, че няколко години по-късно техните връзки все още продължавали.

На пръв поглед Андроник съвсем се отказал от честолюбивите си замисли. Като засвидетелствувал покорността си към императора, той след това дал и тържествена клетва за вяност, както на него, така и на малолетния му син Алексей. Вразумен и успокоен, той като че ли съвсем забравил домогванията си до престола и укротил всичката жар на своя буен характер. Наближавало да изпълни 60-те години. В своето мирно и прекрасно прибежище той обичал да разказва за подвизите си и със свойствената си непочтителност към всичко свято с удоволствие сравнявал себе си с цар Давид, който също бил жертва на завистта и също бил принуден да се спасява с бягство от своите врагове, като прибавял при това с известна насмешка, че приключенията на светия цар и пророк са нищо в сравнение с онова, което той е преживял. Въпреки белите си коси, той бил все още здрав телом и младолик, както преди. Достатъчен бил и най-малкият повод, за да се събуди у него зле успокоеното честолюбие и да пламне стремежът му към властта.

V

Такъв повод била смъртта на Мануил Комнин през 1180 г., когато престолът минал в ръцете на детето и жена му. Младият император бил едва 12-годишен. Той бил лекомислено момче, което прекарвало цели дни в игри, езда и лов. Естествено, че нямал нито опитност, нито понятие от живота. Майка му, прелестната Мария Антиохийска, тази красива и изящна жена, която станала регентка, също нищо не разбирала от държавно управление — но най-важното е, че тя била много привлекателна, за да не даде повод за клевети в тоя развратен дворец. Още в самото начало на царуването ѝ започнали да я ухажват хора, които се стараели да спечелят благосклонността ѝ и които открито изказвали своите намерения, съперничили си едни на други в изящност и ласкателства, за да успеят да привлекат и спечелят нейното внимание. Чувствувайки се самотна сред чужди хора, заобиколена с интриги и ненавист, тя направила грешка, като дала предпочитание на един от ония, които я ухажвали и още по-голяма, че този избор бил несполучлив. Протосеваст Алексей, племенник на Мануил, който ѝ харесал повече от другите, бил красив мъж, малко изнежен, бляскав ездач, който денем спял, а нощем устройвал оргии. Той бил напълно лишен от енергията, необходима на човек, който трябва да бъде здрава опора някому. Достатъчно било само това предпочитане, оказано от регентката, за да се обидят много други, които се почувствували отритнати и това дало повод за всевъзможни неблагоприятни тълкувания. Скоро започнали да обвиняват протосеваста в намерение да завладее престола, като се ожени за императрицата, а нея обвинявали, че напълно съчувствува на плановете му.

И друга една причина опозорила съвършено новите управители. Според думите на Вилхелм Тирски, богоугодният император Мануил достойно оценил верността и другите качества на латинците. Като човек с рядко мъжество и великодушие той не обичал гърците заради тяхната мекушавост и изнеженост и най-трудните си дела възлагал на латинците, като разчитал на предаността и твърдостта им. Тъй като той

се отнасял много добре с тях и богато ги възнаграждавал за направените услуги, те всички, бедни и богати, знатни и прости, от всички краища на света се стичали при своя благодетел. В двора, в администрацията, в министерството на външните работи, в гвардията, навсякъде било пълно със западноевропейци. А търговските колонии на Венеция, Генуа, Пиза изпълвали с латинци цели квартали на столицата. Мария Антиохийска по природно влечение, а протосевастът — по политически съображения мислели, че те ще постъпят правилно, ако по примера на Мануил потърсят поддръжката на латинците. Това обаче представлявало голяма непредпазливост. Буйната константинополска проста маса и духовенството, което я ръководело, близо цял век таели в душата си страшна ненавист към латинците, която безочливостта на бароните и алчността за печалби на западните търговци все повече раздухвали. Естествено е, че към регентката започнали да изпитват същите чувства, както и към съюзниците ѝ, и скоро императрица Мария, която по-рано се ползувала с такава известност и любов сред народа, станала за простия народ нещо повече от „чужденка“. По същия начин във Франция бяха започнали да наричат Мария Антоанета „Австрийка“.

Скоро чувствата започнали да се превръщат в дела. Мария, дъщерята на император Мануил от първия му брак, дълбоко ненавиждала своята мащеха. Тя била много енергична жена, смела и жестока и успяла да устрои заговор, но последният бил разкрит. Тогава със своя млад мъж кесаря Рене Монфератски и близки свои привърженици тя заела църквата „Св. София“, без много да му мисли, превърнала я в крепост, събрала около себе си войниците си, приготвила се за отбрана и поставила на правителството истински ултиматум. Това станало през 1182 г. А нещата се влошили още повече с това, че народът минал на страната на заговорниците, а духовенството начело с патриарха открито заработило заедно с тях. За да се сложи веднъж завинаги край на това, църквата трябвало да се превземе с пристъп. Започнали сражения дори под портиците на храма и в крайна сметка самият патриарх трябвало да се намеси, за да раздели сражаващите се. Това, разбира се, вдигнало много шум в набожната столица и оскверняването на толкова почитаната църква още повече навредило на правителството, под чието нареждане станало всичко това. Освен това цялото това безобразие било

напразно, в края на краищата регентката и първият ѝ министър били принудени да простят на бунтовниците и с това още повече подчертали своята слабост. Направена била още една грешка — протосевастът показал пълно неразбиране на политическите работи, като заточил в манастир патриарха за участието му във въстанието. И скоро бляскавите манифестации в чест на патриарха показали колко голяма била грешката на първия министър. Населението на града тържествено върнало патриарха обратно в „Св. София“, при което улиците се пълнели с благоухания на тамян и други миризми, а тълпата радостно поздравявала своя пастир. Това било ново поражение на правителството.

От всички тези събития най-добре се възползувал Андроник. Всички искали да се избавят от омразния режим и погледите им се обръщали към братовчеда на покойния император. При това отдавна вече се носел слух, че той трябва да стане император и всички, както и самият Комнин, вярвали на тоя слух. Особено разположени били към него затова че в борбата с „чужденката“ той представлявал династията и народните традиции. В тая разгорещена и страстна столица, в която допирът с латинците бил много продължителен, мисълта за нанасяните от тях обиди, преглъщани мълчаливо, злобата от всички ония, чието самолюбие било засегнато и особено недоволството от причинените икономически загуби все повече и повече подготвяли страшното пробуждане на византийското народно чувство. Даже принцеса Мария по време на въстанието се обръщала към Андроник за помощ. Оттогава всички го уверявали, че стига той да пожелае, и всички ще бъдат на негова страна. При тия известия и при тия толкова настоятелни молби той чувствувал как честолюбието в него започва да се пробужда. За да подготви пътя си към отдавна набелязаната цел, той започнал изкусно да се преструва, че го безпокои съдбата, която заплашва младия император, както и намеренията, които се приписват на протосеваста. Особено го възмущавали лошите слухове, пускани за регентката. Той позволил на двамата си синове да вземат участие във въстанието, вдигнато от принцеса Мария, като с това искал да каже на недоволните, че не трябва да губят надежда. Колкото до него самия, той чакал само удобния миг. Той дошъл към средата на 1182 г. Дъщеря му Мария се промъкнала в Енеон, за да му съобщи, че е дошло време

да започне борбата. Андроник най-после решил да тръгне към Константинопол.

Със свойствената му ловкост, „многоликият Протей“, както го нарича един съвременник, съумял да придаде най-подходящата окраска на постъпките си и да оправдае колкото може по-добре оказваната от него съпротива. Като уверявал всички в чистотата на своите намерения и като напомнял постоянно за дадената от него клетва на император Мануил, той обявил, че няма друго желание, освен да избави младия император от влиянието на неприятните му съветници. Освен това при едно такова неспособно правителство, поддържано от чужденците, той изглеждал единственият човек, който се грижи за интересите на империята, единственият „приятел на ромеите“, а по своята възраст и опитност — единственият човек, който може да задържи империята по наклонената плоскост, по която тя се търкаляла към пропастта. И възхитеното население го изпращало с радостни викове из целия му път. Напразно управителите на азиатските области, които оставали верни на регентката, се стараели отначало да спрат движението му. Напразно Андроник Ангел, изпратен с отрядите си срещу него, се опитвал да се срещне с него. Зле поддържан от войниците си, той бил победен и от страх да не заплати това си поражение с цената на живота си напуснал своята партия и решил да увеличи числото на бунтовниците. Междувременно Андроник, като приемал новия си последовател, му казал с насмешка: „Ето, как се сбъдват думите на Евангелието: Аз ще ти пратя своя ангел, който ще подготви пътя ти“. И наистина, Андроник Ангел имал много последователи. Когато войските на Комнин приближили Константинопол и спрели на азиатския бряг на Босфора, флотата, която била отредена да пази проливите, без най-малка съпротива минала на страната на неприятеля и от лагера си в Халкедон^[23] Андроник изпратил в двореца високомерен ултиматум, с който искал смяна на протосеваста, изпращане на регентката в манастир и възвръщане властта на младия император. В това време всички в столицата полагали клетва за вярност на новия повелител и падали в краката му. Всеки ден при него в Халкедонския лагер се явявали представители на народа и мнозина придворни. Те се любували на неговото красиво и силно телосложение, на красноречието му и се

връщали така радостни, че, както казва историкът Никита, сякаш са посетили „приказни острови, или пък сядали на софрата на слънцето“.

Въпреки всичките преимущества на бунтовниците, енергичният и смел министър можел да се защитава. Протосеваст Алексей имал и пари, и силна поддръжка от страна на латинците. Но той и не мислел да се бори, а се оставил да бъде арестуван в двореца си и да бъде предаден в ръцете на Андроник, който заповядал да му извадят очите.

Андроник много добре разбирал, че нищо не е направено, докато наемните латински войски и западните пришълци държат в ръцете си столицата. За да се избави от тях, той използвал отдавна набраната народна омраза. Из града бил разпространен слухът, на който, разбира се, никой не вярвал, че чужденците имат намерение да нападнат гърците и по този повод изправили срещу тях простия народ и утайката на столичното население. Латинският квартал бил превзет с пристъп и разярената тълпа се впуснала да граби и гори всичко. Жени, деца, старци и дори болните в болниците били избити. В един ден гръцкият национален фанатизъм си отмъстил за набираната сто години злоба. Малцината латинци, които се избавили от смъртта, веднага избягали от Константинопол и се скрили. Сега Андроник свободно можел да влезе в столицата. И той пристигнал, заобиколен от възторжената тълпа и поздравяван от всички „като кандило, светецо в мрака, или блестяща звезда“. Малцина разбирали, какво се крие под любовта и предаността, с които той обсипвал царя и чиито прояви все повече се засилвали. В числото на тия малцина бил и патриарх Теодосий. Веднъж, когато Андроник започнал да се оплаква пред него, че той сам трябва да се грижи за свободата на императора, че няма помощници в това трудно дело, владиката, на когото не липсвало мъжество, отговорил, че за него собствено от деня, в който Андроник влязъл в Константинопол и завладял властта, все едно че императорът не е вече между живите.

Патриарх Теодосий бил прав. Честолюбieto заговорило в душата на Комнин и за да го удовлетвори, той бил готов на всичко.

Преди да влезе в столицата, той взел особени предохранителни мерки. По негово нареждане регентката и синът ѝ били отстранени от двореца и заведени като пленници в императорската вила Филапацион. Андроник ги посетил там и начинът, по който се държал, вдъхвал известно безпокойство. Той се отнесъл с голяма почит към младия

император, но едва-едва се поклони на императрицата и казал твърде високо, че го учудва нейното присъствие тук. После отишъл в църквата „Свети Апостоли“, за да се поклони на гроба на своя братовчед Мануил. Добър актьор, както винаги, той горчиво плакал над гроба и неговата престорена жалост убедила всички присъстващи в искреността на намеренията му. После той помолил всички да се отдалечат, за да му дадат възможност да побеседва насаме с покойника. Някои зли присмехулници се подигравали после на тая беседа, в която Андроник вероятно е казал приблизително следното: „Най-после ти си в моите ръце, след като много ме преследва и тъй дълго ме принуди да скитам по света. Тежкият камък, под който лежиш, е твоята тъмница и само тръбите на Страшния съд могат да те разбудят от сладкия сън. А аз дотогава ще си отмъстя на твоите потомци и те ще ми заплатят за всички злини, които ти ми причини“.

Злите присмехулници почти отгатнали думите на Андроник. Един след друг всички роднини на Мануил Комнин трябвало да изчезнат, станали жертва на страшното честолюбие на Андроник. Всъщност той управлявал вече империята като същински монарх. Политическите му противници, особено представителите на знатните благородници, трябвало или да избягат, или жестоко да платят. Всички държавни длъжности били заети от хора, които той създал. Но за да стане същински император, трябвало да отстрани от пътя си тия лица, които му пречели да заеме престола, т.е. вдовицата на покойния император и двете ѝ деца. По-голямата дъщеря на Мануил първа изчезнала — тя неочаквано умряла заедно с мъжа си, кесар Рене, и никой не се съмнявал, че те са отровени. Но не така просто постъпил той при погубването на императрицата регентка. На всички е известно, че той отдавна я ненавиждал и за да ѝ отмъсти, трябвало да измисли нещо по-префинено. Започнал да се оплаква от нея, че му прави тайна опозиция, вредна за интересите на страната. Той заявил, че ако тая опасна жена не се отстрани, той ще се откаже от властта, защото не желае да носи отговорностите за нея. С тия оплаквания не било трудно да се разбуди народът, който и без това бил зле настроен срещу „чужденката“. Шумни тълпи се отправили при патриарха, за да искат той да използва властта си, като принуди императрицата да напусне двореца. По такъв начин почвата била подготвена. Въпреки съпротивата на някои честни хора, срещу Мария било повдигнато

жестоко съдебно преследване. Андроник започнал формално да я обвинява във връзки с чужденците. По повод на това обвинение тя била арестувана, хвърлена в тъмница и подложена на оскърбленията и лошите обноски на тъмничарите. Но и това не стигало. Изправена била пред съд, който я осъдил на смърт. Младият Алексей потвърдил тая присъда, като сложил под постановлението, което решавало съдбата на майка му, своя собственоръчен подпис с червено мастило и тоя подпис изглеждал като капка кръв. Мария Антиохийска била удушена в тъмницата си. Тогава тя едва навършвала 35 години. Но ненавистта на Андроник не се задоволявала с това законно убийство. Той започнал да преследва дори портретите, които изобразявали нещастната императрица. И заповядал да ги унищожат или да ги обезобразят, като се боял, че споменът за нейната светеца от щастие красота може да извика съжаление за трагичната ѝ участ.

„Царската градина, по думите на Никита, изгубвала дърветата си.“ Скоро през септември 1183 г. тържественият държавен съвет, чиито членове, разбира се, предварително били подготвени, обявил, че би било полезно, дори следвало Андроник да бъде присъединен официално към управлението на империята. Това решение предизвикало обща радост в столицата. При известието за скорошното възкачване на любимеца му народът изпаднал в луда радост. По улиците пеели, танцували, ръкопляскали. Влахернският дворец бил заобиколен с народ и под заплахите на бунтовниците младият император трябвало да отстъпи. Но тук станало нещо любопитно и неочаквано. Андроник, който сам подготвил всичко това, започнал да се преструва, че не се решава да поеме властта и че се отказва от нея. Трябвало насила да го поставят на трона, да му облекат царската дреха и да му поставят червена корона на главата. В края на краищата той отстъпил пред народното желание и няколко дни след коронясването му в „Света София“ той вече с удоволствие слушал как неговото име се споменавало преди името на императора. Тогава, по думите на летописеца, той станал по-весел, суровият му поглед се посмекчил и той обещал, че когато стане император, всичко ще се уреди. Да отстрани от властта своя слаб съратник било работа за един миг. Той тържествено се заклел в църквата, че поема властта само за да помогне на племенника си Алексей. Но не минало месец и Сенатът решил по негово внушение, че начело на империята трябва да има само един

господар и че Алексей трябва да се отстрани. Няколко дни по-късно, през ноември 1183 г., младият император бил удушен в своите апартаменти. Трупът му бил хвърлен в краката на Андроник, който го ритнал и казал: „Баща ти беше вероломен, а твоята майка беше развратница“, и заповядал да хвърлят трупа в Босфора.

След това, въпреки общественото мнение, той се оженил за годеницата на убития император Ана Французка, дъщеря на крал Луи VII, която нямала още 11 години, а на послушното духовенство заповядал да го освободи от клетвата, дадена някога на Мануил. Шестдесет и три годишен Андроник Комнин станал император.

---

[23] Град в Мала Азия. ↑

VI

Трябва да се признае, че благодарение на високите си качества, той бил достоен за заграбения от него трон. Ако не беше толкова жесток, пише за него един съвременник, той не би бил последният от династията на Комниновците или по-добре казано, той би могъл да бъде причислен към най-видните от тях. Той добре съзнавал длъжностите, които му налагало високото положение. „Няма беда, или изобщо нещо, което един владетел да не може да поправи или което да не бъде по силите му.“ И Андроник си постави за цел да възстанови реда в държавата си. Поданиците му били притеснявани и мачкани от чиновниците и феодалните владетели и той се заел с всички сили да ги брани от притеснителите им. Администрацията била преобразувана. Управителите на отделните провинции се назначавали вече с внимателен подбор, получавали добри заплати, не били заставяни да откупуват длъжностите си и да товарят поданиците си с данъци, за да си върнат похарчените за тая цел пари. Бирниците били поставяни под строг надзор. Всички били уверени, че ще намерят правосъдие, дори срещу най-силните, при което делата трябвало бързо да се разглеждат. Андроник бил особено строг към представителите на благородниците, обикновените врагове на абсолютизма. Колкото се отнася до него, то той, който се надсмивал над всичко, не обичал да се шегува. Властен, строг, настойчив, той искал да му се подчиняват без противоречие. На приближените си той веднъж казал: „Аз никога не приказвам на вятъра. Ако след известно време заповедите ми не бъдат изпълнени, пазете се от гнева ми. Аз ще бъда суров и неумолим към ония, които отидат против волята ми и не следват царските ми разпореждания“. „Императорът — прибавял той — ненапрасно носи меч със себе си.“ А на чиновниците си направо казал: „Вие трябва да си изберете едно от двете: или да бъдете справедливи, или да не живеете“.

Под властта на този енергичен човек редът се възстановил и държавата започнала да цъфти. Опустошените провинции отново се населили, земеделието било в подем. Според думите на пророка, пише

историкът Никита, всеки си отдъхвал под сенките на своите дървета: събирал плодовете от лозята си и скривал храните в хамбара си, спокойно обядвал и спял, без да се бои от държавните чиновници и бирници, взискателни и алчни, защото знаел, че той е длъжен да даде само онова, което следва на кесаря. По този начин мнозина, които държавната некадърност доведе до пълно падение, сякаш по гласа на ангелска тръба излизаха от продължителното вцепеняване и започваха нов живот.

Но това не било всичко. Този предвидлив монарх, жесток в други случаи, унищожил в XII в. отвратителното брегово право, насърчавал обществените работи и държал много столицата да бъде добре снабдявана с вода. Освен това той покровителствувал литературата и изкуствата. Интересувал се от писателите, особено от юристите, из средите на които разчитал да си намери най-добрите чиновници. Много обичал архитектурата и заповядал да се украси великолепно църквата „Св. Четиридесет мъченици“, а в едно построено от него здание по негово нареждане трябвало да се изпишат цял ред много интересни фрески, които да изобразяват главните моменти от миналите му приключения. И като си помислим, че всичко това било изпълнено за не повече от две години, трябва да признаем, че Андроник би могъл да върне на разклатената Византийска империя нейния предишен блясък и могъществото ѝ, ако бе имал повече свободно време, повече последователност, а също така и по-малко пороци.

За нещастие, възкачил се на престола, той ни най-малко не се променил. У него си останали все същите слабости, страсти и пороци, които през целия му живот помрачавали най-високите му качества. Благодарение на настойчивостта и престъпленията, с които си служел, му се отдало да постигне честолюбивото си желание — да обсеби най-послед властта. Той не се спрял пред нищо, за да я овладее и бил готов на всичко само да я задържи в ръцете си. Но още с възкачването си на престола се натъкнал на силна опозиция от страна на видни благороднически семейства и на непрекъснати заговори от страна на феодалната партия и дори на намерението да повдигнат срещу него открито въстание във Витиния. Както Тиберий, на когото той твърде много приличал и който също много добре се отнасял към провинциите, той бил безмилостен към знатните, които се опитвали да

се борят с него. Той погубвал всички, които се опитвали да му окажат съпротива или устройвали заговори. В такива случаи той не жалил даже роднините си. Неговата природна жестокост, която след продължителното му пребиваване сред дивите народи още повече се увеличила, сега не познавала граници.

Пуснати били в ход шпиони, доноси, терор в столицата и в империята. Пострадали жестоко най-знатните фамилии Комниновци, Ангеловци, Кантакузиновци, Контостефановци. В наказанията си и отмъщенията Андроник проявил нечувана жестокост. При потушаване на въстанието във Витиния била пролята толкова кръв, че Бруса и Никея се удавили в нея. По думите на един съвременник в местността, където се намирал Бруса, той заповядал да окичат цяло лозе с труповете на обесени и забранил да ги погребват, защото искал да изсъхнат на слънце и полюлявани от вятъра, да напомнят плашилата, които се поставят в градините за птиците. Огньовете в хиподрума горели и за да внуши ужас на враговете си, разпаленото въображение на Андроник се мъчело да измисли мъчения още по-ужасни от досегашните. Така веднъж, за да накаже един нещастник, който си позволил да каже нещо лошо за императора, той поискал да се опече бавно на огъня и после да се поднесе тая необикновена гозба на жена му. Подозирал даже своите близки роднини и приближените си. Зетят и дъщеря му паднали жертва на безграничния му абсолютизъм. Той вдъхнал у всички такъв ужас, че всеки треперел за живота си. Андроник, опиянен от своите злодеяния, казвал, че той смята за изгубен всеки ден, през който не успее да ослепи или накаже някой болярин или поне жестоко не измъчи някого от враговете си. Безмилостен съдия, непримирим враг на буйните феодални владетели, дразнещ се от явната или тайната съпротива, той продължавал да облива с кръв царския си път.

Заедно с честолюбието и всичките му последици той запазил и друга своя страст — любовта към жените. Той бил още твърде младолик, макар че темето му започвало да се оголва, и косата при слепите му очи побеляла. Както и преди, той бил здрав, силен и строен. Все същата горда напетост и безстрашен вид. Въпреки възрастта си, той не се предавал. Обичал да прекарва времето си сред куртизанките и свирачките на флейта и заедно с тях устройвал тайнствени разходки във от града, които силно дразнели порядъчните

хора на Константинопол. Като петел с кокошките си или козел с козите си, или пък като Дионисий с цял ред дриади, менади и вакханки, той влачел със себе си своите любовници. Докато и за най-близките му хора било трудно да го видят, за своите мили приятелки той, недоверчивият обикновено Андроник, винаги бил достъпен, мил и приветлив. Всичко това било, защото и на 63-годишната си възраст не можел без любов, както и през целия си живот. Винаги здрав, той се хвалел, че подновявал любовните подвизи на Херкулес. И трябва човек да прочете историка Никита, за да си състави понятие, колко много се стараел в случая да се сравни с древните полубогове. Той имал една главна любовница, Мараптика, свирачка на флейта и много красива жена, с която се гордеел, но освен нея Андроник имал още много други временни връзки в двореца и града. Той, както се знае, бил всякога присмехулник и за забава окачил под портика на Форумата рогата на най-красивите елени, убити от него на лов. На пръв поглед, казва Никита, това бяха само трофеи от неговите ловджийски подвизи, но всъщност той ги излагаше, за да се надсмее над добрите жители на столицата и да намекне за похожденията на жените им.

По такъв начин Андроник дразнел всички много със своята жестокост и предизвиквал негодувание с пороците си. Враговете му го обсипвали с най-ужасни оскърбления — касапин, кръвожадно куче, изветрял старец, бич за човечеството, развратник, Приап — такива били имената, с които го наричали. Но Андроник не обръщал ни най-малко внимание на това и съвсем не се безпокоял, твърдо уверен, че той дълго още ще живее и спокойно ще умре на своя одър.

VII

Но тук той много се излъгал.

През август 1185 г. нормандската флота, изпратена от краля на Сицилия Вилхелм да отмъсти за избитите през 1182 г., завладяла Солун, а сухопътната войска тръгнала към Константинопол. Андроник като всеки деятелен император взел отначало срещу завоевателите военни мерки, каквито създалото се положение изисквало. Стените на столицата били укрепени, флотата поправена и възстановена. Освен това с хубави речи се стараел да успокои населението. Но както в Киликия, той скоро небрежно махнал с ръка и само философствувал за събитията, които ставали. Това открито безгрижие предизвикало в Константинопол силно недоволство. Дори народът, който до този момент все още обожавал своя любимец, под въздействието на страха започнал да страни от него и открито да изказва недоволството си. Започнали да говорят, че победите на нормандците са може би наказание за престъпленията на Андроник, очевидно доказателство, че Бог си е вдигнал ръката от него и решили, че смъртта на тирана ще бъде най-добрият изход от бедите, които са се надвесили над империята.

Стреснат от тая промяна в народното настроение, императорът не без основание станал още по-суров. По негова заповед били извършени още много нови арести; затворите били препълнени с набедени престъпници, а останалите още на свобода били заставяни като подозрителни лица да представят поръчители, които да гарантират тяхната вяроност. В това неспокойно време царят все повече започнал да се бои за своята безопасност. Той се оградил с пазачи, държал винаги при себе си едно куче, което по сила можело да се опре и на лъв, и да събори кон заедно с ездача му. Нощем кучето спяло при вратата на царската спалня и при най-малкия шум лаело страшно. Но колкото по-застрашително растяла опасността, толкова повече Андроник чувствувал, че в душата му се появява страшна жажда за борба с враговете. „Кълна се в белите си коси, казвал той, че на

враговете на Андроник няма да им се удаде да се порадват. Ако на съдбата е угодно, той да бъде пратен на оня свят, те ще отидат преди него, за да му направят път, а той ще иде след тях.“ Като си припомнил в тия решителни минути, че някога му е помогнал византийският национализъм, на него му хрумнала мисълта да събуди това чувство, което никога не можело да угасне напълно. Той наредил да бъде разпространен слухът, че нормандците дължат своя успех на изменници, които са се продали на чужденците, и се надявал, че под този претекст ще може да изгони масово всички свои противници, пленниците, които държал в тъмницата, роднините им и даже приятелите им, които, както нему се струвало, въставали против политиката му. Пригответен бил списък на жертвите, които трябвало да ги постигне тази участ, и само благодарение на силната опозиция на Мануил, собствения син на Андроник, императорът се отказал да изпълни този чудовищен план, за който мечтаел.

Въпреки цялата си самоувереност, Андроник чувствувал, че властта му се разклаща. Разтревожен, той започнал да се обръща към предсказвачи и да придава значение на поличбите. Особено го безпокоили сълзите, които се появили на образа на Св. Павел, когото той много почитал и го смятал за свой покровител. После изведнъж у него се възвърнала самоувереността му. Той започнал отново да вярва, че влиянието му се е възстановило и дори допуснал една непредпазливост — като оставил развълнуваната столица, заминал един ден заедно със своята жена и любовницата си на дача за няколко дни. Излишното усърдие на един от приближените му през време на отсъствието му трябвало да ускори настъпването на решителния миг, който отдавна го заплашвал.

Между знатните хора, които били поставени под надзора на полицията, най-виден бил Исак Ангел. Той бил средно умен човек, слаб по характер и показал пълна липса на воля. Ето защо, макар че той взел участие в няколко бунта, царят не го лишил от живота му, а го оставил само под домашен арест. Началникът на полицията Асиохристофорит, разтревожен от вълнението в столицата, обаче помислил, че ще бъде по-добре, ако арестува Исак Ангел, човекът, който би могъл да стане водач на въстанието. Но страхът вдъхнал смелост на Исак. Той решил да се защитава и като убил с един силен удар на меча си главния си противник, скочил на коня и в ръка с

окървавения меч се впуснал да търси скривалище в „Света София“ като в неприкосновено място. Като узнал за случката, събраният народ се развълнувал. Всички, които се страхували за живота си, се присъединили към започнатия бунт, който бързо се разширил благодарение на това че Андроник не бил в града, а неговите министри съвсем се объркали.

Грамадна тълпа народ се събрала около храма „Света София“ и цяла нощ будно караулила, за да не даде възможност да бъде отведен беглецът. На сутринта тя предложила на Исак да се провъзгласи за император.

Когато му съобщили за случилото се, Андроник се отправил през глава към столицата. Но до това време тълпата нахлула в тъмницата, пуснала на свобода главатарите на опозицията и под тяхно ръководство се наредила и въоръжила. Против желанието му Исак бил провъзгласен за император и в храма „Света София“ бил миропомазан от патриарха. Накрая дръзката тълпа решила да завладее двореца. Андроник с присъщата му смелост и решителност започнал защитата. Пръв между първите на крепостната стена той ръководел защитата и сам отблъсквал нападателите. Но нито храбростта на защитниците, нито лъжливите предложения на Андроник можели да спрат нападателите. Под техните удари се сринали вратите на Свещения дворец. На императора не оставало нищо друго, освен да бяга.

Снел от себе си царската си дреха, пурпурните обувки и даже кръста, който носел винаги на тялото си, защото го считал за залог на божията закрила над него и като надянал на главата си островърха шапка, каквато варварите носели в това време, Андроник с жена си и с любовницата си бързо се изплъзнал и стигнал до едно малко пристанище на източния край на Босфора, докато нахлулите победители били заети с ограбването на двореца. Без да губи самообладание дори в извънредни случаи, той заповядал незабавно да му дадат кораб, с който се отправил за Русия. Но неочаквано силен вятър, толкова чест в Черно море, го откарал обратно към пристанището, където той попаднал в ръцете на изпратените да го преследват, които го арестували и го оковали във вериги. Но дори и тогава, по думите на Никита, Андроник се показал хитър и изобретателен. „Като неподражаем актьор той изиграл за последен път ролята си.“ Както предава споменатият летописец, Андроник започнал

да плаче, с патос молел своите стражи да го пуснат, като си служел с всички средства за убеждаване. Напомнял произхода си и колко по-славен е неговият род от другите, как щастието го закриляло, дори когато като бездомен изгнаник се скитал по света, и колко достойна за съжаление е участта, която сега го постига. Двете жени, които го придружавали, му пригласяли със стенанията си и правели сцената още по-плачевна. Той запявал, а те повтаряли и продължавали песента му. Но всичко било напразно. За пръв път може би в живота му красноречието на Андроник нямало успех и изкуството му се оказало напразно. Завели го в Константинопол, където го чакала смъртта му.

По своята жестокост смъртта на Андроник била достойна за живота му. Заслужава да бъде прочетено в изложението на Никита описанието на това последно действие от драмата, една от най-ужасните и възмутителни страници в летописите на Византия. Преди всичко довели сваления император във вериги пред лицето на щастливия му съперник Исак Ангел, а после в продължение на няколко часа го оставили, на столичното простолюдие да се гаври с него. Изкъртвали му зъбите, скубали му косата и брадата. Особено усърдни били жените, когато му нанасяли оскърбления за жестокостите, на които ги подлагал бившият император. След това му отрязали дясната ръка и го хвърлили в тъмницата, където престоял няколко дни, без да го погледнат, без храна и без вода. Впрочем това било само началото на продължителната му агония. След няколко дни му извадили едното око и в дрипи, гологлав в силния пек, качен на крастава камила го развеждали из улиците на столицата. Това жалко зрелище, което можело да предизвика потоци сълзи у всяко човешко същество, съвсем не трогнало жестокосърдечното простолудие на Константинопол. Утайката на столичното население, кръчмари, постоянните посетители на кръчмите, уличните търговци, всевъзможна сбирщина, които неотдавна поздравявали Андроник като спасител на отечеството, сега вземали усърдно участие в наказанието на императора. Едни го удряли по главата с тояга, други му пъхали под носа тор, трети с гъба мажели лицето му с изпражнения или го псували на майка и всички роднини. Имало и такива, които с края на тоягите си го мушкали, други го замервали с камъни. Една лека жена пък изляла на главата му гърне гореща вода. Най-сетне сред див крясък и смехове страшното шествие стигнало до хиподрума. Нещастната жертва била свалена от камилата

и обесена с главата надолу на корнизата между две колони и ужасното изтезание започнало наново. Андроник понасял стоически всички мъчения, като не охнал дори. Само устата му произнесла: „Господи помилуй!“ и „Защо вилнеете над сломената тръстика!“.

Но изпадналият в изстъпление народ не обърнал внимание на това. От императора смъкнали дори туниката и над така съвсем оголеното му тяло си позволили всевъзможни гаври. Един от зрителите пъкнал през устата му меча си чак до вътрешностите му, а присъстващите няколко латинци, като си спомнили клането над съотечествениците им, устроено някога от Андроник, опитвали на тялото му достатъчно ли са наточени мечовете им. Най-последният нещастният издъхнал и тълпата, като видяла, че с последното си конвулсно движение той се опитал да поднесе към устните окървавената си ръка, на която току-що били отрязали китката, с насмешка забелязала, че Андроник даже при последното си дихание жадува за човешка кръв.

В своя безумен бяс народът не пожалил дори портретите на нещастния император, а обезобразеният му труп бил оставен като мърша сред арената на хиподрома и едва след няколко дни го удостоили с жалко погребение.

Така умрял през септември 1185 г. на шестдесет и шест годишна възраст Андроник Комнин, прочул се по цял свят с приключенията си, с блясъка на подвизите си и низостта на пороците си. Животът му, сякаш извлечен от някакъв фантастичен роман, е един от най-интересните в цялата история на Византия. Със своите необикновени подвизи, лична храброст, сръчни бягства от затвора, любовни похождения, тежки удари и необикновено благоволение на съдбата, тоя единствен по рода си човек на приключенията, същински тип на „сврѣхчовек“, очарова потомството, както някога очаровал и съвременниците си.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.